

УДК 657.47

Сахаров П.О.

викладач кафедри бухгалтерського обліку
Харківський національний економічний університет

Сахаров П.А.

преподаватель кафедры бухгалтерского учета
Харьковский национальный экономический университет

Pavel Sakharov

Lecturer of Accounting Department

Kharkiv National University of Economics

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОНТРОЛЮ
РОЗРАХУНКІВ ЕЛЕКТРОННИМИ ГРОШИМА**

**ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНТРОЛЯ
РАСЧЕТОВ ЭЛЕКТРОННЫМИ ДЕНЬГАМИ**

**ORGANIZATIONAL METHODS PRINCIPLES OF CONTROL
PAYMENT ELECTRONIC MONEY**

Проаналізовано сутність контрольних процедур стосовно різних розрахунків. Досліджено теоретичні питання контролю розрахунків електронними грошима на торговельно-виробничих підприємства. Розроблено алгоритм перевірки достовірності електронного цифрового підпису службою внутрішнього контролю торговельно-виробничого підприємства.

Ключові слова: розрахункові операції, електронні гроші, контроль, система внутрішнього контролю, електронний цифровий підпис.

Проанализирована сущность контрольных процедур относительно различных расчетов. Исследованы теоретические вопросы контроля расчетов электронными деньгами в торгово-производственных предприятия. Разработан

алгоритм проверки подлинности электронной цифровой подписи службой внутреннего контроля торгово-производственного предприятия.

Ключевые слова: расчетные операции, электронные деньги, контроль, система внутреннего контроля, электронная цифровая подпись.

The essence of control procedures for the various calculations. Theoretical calculations of the electronic control issues money on commercial and industrial enterprises. An algorithm for the validation of digital signature internal control trade and manufacturing company.

Keywords: payment transactions, electronic money, control, internal controls, electronic signatures..

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови вимагають від торговельно-виробничих підприємств застосування ефективних інструментів управління грошовими потоками. Незважаючи на досягнутий прогрес у галузі автоматизації бухгалтерського обліку, інформації, яку можна отримати зі звітних документів, недостатньо для обґрунтованого ухвалення рішень з оперативного управління грошовими коштами. З метою успішного функціонування торговельно-виробничого підприємства, підвищення рівня рентабельності та ліквідності, збереження та збагачення грошових засобів необхідний налагоджений механізм управління, найважливішим елементом якого є повсякденний внутрішній контроль. Як зазначає Н.Г. Виговська: «фінансовий контроль здійснюється лише там, де мають місце товарно-грошові відносини...» [1, с.14]. А саме товарно-грошові відносини є основою торговельної діяльності. Тому **метою статті стало** дослідження контролю розрахунків електронними грошима, як ефективного інструменту системи управління грошовими коштами торговельно-виробничого підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Разом з тим у наукових працях не достатньо уваги приділяється особливостям здійснення контрольних процедур стосовно розрахунків електронними грошима, що є особливо

актуальним завданням в сучасних умовах господарювання. Посилилася увага до контролю за операціями із використанням електронних грошей і на державному рівні. Зокрема Міністерство доходів і зборів України в офіційному повідомленні зазначає: «...у рамках плану заходів щодо детінізації економіки Міністерство доходів і зборів посилює контроль за діяльністю платіжних систем і загалом за операціями з використанням електронних грошей на предмет дотримання норм українського законодавства» [2]. На державному рівні контроль платіжних систем та операції з електронними грошима буде спеціальний підрозділ з протидії податковим злочинам з використанням новітніх технологій, який функціонує в структурі Головного оперативного управління Міністерства доходів і зборів України.

Електронні гроші є різновидом грошових засобів, тому для розробки системи їх внутрішнього контролю на рівні торговельно-виробничого підприємства потребує дослідження поняття «контроль грошових коштів». На думку Рогозян Ю. С. та Ковальнової Н. О. : «Контроль грошових коштів – це контролююча система, яка забезпечує концентрацію контрольних дій на найпріоритетніші напрями розвитку, своєчасне виявлення відхилень фактично досягнутих результатів їх формування від планових і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечить їх безперервний рух» [3]. Нікіфоряк Л.С. вважає, що система контролю грошових потоків являє собою розроблений підприємством механізм постійного стеження за контрольними показниками їх формування, визначення розмірів відхилень фактичних результатів від запланованих та виявлення причин цих відхилень, який включає три етапи: створення системи інформаційно-звітних показників для контролю за кожним видом грошових потоків; розробку системи узагальнюючих показників, передбачених методами контролю, які відображають фактично досягнуті результати; побудову структурних носіїв контрольної інформації за показниками [4].

Виклад основного матеріалу. Виходячи з наведених визначень пропонуємо трактувати внутрішній контроль розрахунків електронними грошима як систему безупинного спостереження ініційовану керівництвом

підприємства за додержанням порядку проведення розрахункових операцій, з використанням електронних грошей вимогам нормативно-правових актів та внутрішніх розпорядчих документів, повноти і своєчасності відображення електронних грошей в обліку та звітності господарюючого суб'єкта, виявлення і запобігання відхилень, що перешкоджають законному та ефективному використанню електронних грошей, усунення причин і умов, що призводять до їх втрати, розробки рекомендацій з усунення їх в майбутньому з метою підвищення ефективності управління підприємством.

Метою внутрішнього контролю використання електронних грошей на торговельно-виробничих підприємствах є: отримання доказів впевненості в ефективності здійснення товарно-грошових операцій; підтвердження достовірності даних про наявність та рух електронних грошей у відповідності з організацією методики їх обліку; встановлення правильності оформлення господарських фактів відповідно до чинного законодавства; виявлення резервів та визначення найбільш ефективних шляхів подальшого розвитку торговельного підприємства.

Досягнення визначеної мети внутрішнього контролю потребує розробки контрольних процедур для проведення перевірки використання електронних грошей на торговельно-виробничому підприємстві. Контрольні процедури – це методи і правила, які доповнюють елементи середовища внутрішнього контролю і системи бухгалтерського обліку, розроблені адміністрацією для досягнення мети перевірки електронних грошей. Данні таблиці 1 свідчать про необхідність розробки окремого блоку контрольних процедур, які не притаманні готівковим та безготівковим розрахункам, але є вельми актуальними для розрахунків електронними грошима.

Скоробогатова В.В. пропонує наступні етапи контролю операцій з електронними грошима:

- вивчення законності і доцільності проведення операцій з електронними грошима, своєчасності і повноти їх оприбуткування та витрачання;
- перевірка законності відкриття підприємством Інтернет-гаманців, своєчасності одержання і обробки виписок банку за ними;

– перевірка стану грошових коштів на рахунках та електронних грошей в Інтернет-гаманцях на день проведення внутрішнього контролю за даними виписок банку і за балансом підприємства;

– виявлення напрямів використання електронних грошей, що зберігаються в Інтернет-гаманцях, оцінка правильності проведення взаємозаліків з підприємством-посередником – постачальником електронних грошей;

– перевірка наявності договорів та їх реєстрації у відповідних журналах;

– перевірка правильності документального оформлення операцій з електронними грошима та відображення цих операцій в бухгалтерському обліку і звітності;

– перевірка дотримання підприємством податкового законодавства за операціями, пов'язаними із рухом електронних грошей;

– перевірка відображення в розпорядчих документах керівника підприємства надання права електронного підпису іншим особам, крім головного бухгалтера і керівника підприємства [5, с. 384].

Таблиця 1

Аналіз контрольних процедур розрахунків різними видами грошей

Контрольні процедури	Розрахунки готівкою	Безготівкові розрахунки (за участю банків)	Розрахунки ЕГ
Інвентаризація	+	+	+
Оглядова перевірка записів в Головній книзі за рахунками: 30 31 32	+	+	+
Перевірка наявності й стану коштів шляхом огляду, перерахунку та підрахунку	+	-	-

Закінчення табл. 1

Контрольні процедури	Розрахунки готівкою	Безготівкові розрахунки (за участю банків)	Розрахунки ЕГ
Перевірка цілісності банкнот	+	-	-
Перевірка записів у грошових документах	+	+	+
Перевірка ліміту грошових коштів в місцях зберігання	+	-	+*
Перевірка технічного, організаційного та методичного забезпечення для правильного та своєчасного оприбуткування, оцінки та витрачання грошових активів	+	+	+
Перевірка дотримання ліміту трансакцій	+	-	+*
Перевірка правильності та відповідності цільового використання коштів	+	+	-
Перевірка правильності функціонування програмних засобів, що забезпечують обіг електронних грошей	-	-	+
Перевірка противірусних систем захисту грошових коштів	-	-	+
Перевірка парольного доступу	-	-	+
Перевірка фізичної охорони	+	-	-

+* - встановлюється в відкритих системах функціонування електронних грошей, в програмах лояльності не обмежується

Окремі з запропонованих автором етапів внутрішнього контролю перевірки електронних грошей притаманні лише відкритим системам функціонування електронних грошей, інші – характерні та мають місце і в закритих системах. Оскільки торговельно-виробниче підприємство може проводити розрахунки з використанням електронних грошей, які функціонують як у відкритих так і в закритих системах, доцільно розглянути особливості перевірки кожної з них.

В відкритих системах функціонування електронних грошей службою внутрішнього контролю на початку перевірки має бути перевірена платіжна система, обрана торговельно-виробничим підприємством для здійснення операцій з електронними грошима на наявність ліцензії та інших дозвільних документів на провадження фінансових операцій на території України. Інформація щодо узгодження правил здійснення операцій з електронними грошима до здійснення таких операцій платіжною системою з Національним банком України міститься на офіційному сайті НБУ. Зокрема на сьогодні в Україні функціонує лише дві системи електронних грошей, правила яких узгоджені Національним банком України: «Максі» (емітент – ПАТ «Альфа-Банк») та «Монеху» (емітент – ПУАТ «Фідобанк») та 17 банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей згідно з законодавством України.

На наступному етапі перевірки служба внутрішнього контролю має перевірити правильність укладення договору «Про надання послуг за операціями з електронними грошима» між торговельно-виробничим підприємством та емітентом електронних грошей. Зокрема, система внутрішнього контролю (СВК) має перевірити відповідність договору чинному законодавству з питань укладання та виконання договорів, відповідність умов договору «Положенню про електронні гроші в Україні», проаналізувати практику договірно-претензійної роботи за минулі періоди. Також при перевірці СВК необхідно перевірити: наявність в договорах незаконних положень та умов (наприклад, умов, обмежуючих відповідальність контрагентів, вказівок про звільнення від відповідальності порушника договірної дисципліни, наявності умов обміну електронних грошей та їх повернення в разі необхідності), наявність всіх необхідних реквізитів в

договорах, послідовність реєстрації та обліку договорів, дотримання черговості та строків погодження, протоколи розбіжностей та порядок погодження протоколів розбіжностей, порядок доступу до договорів, зберігання договорів, а також усієї договірної документації. За результатами перевірки договорів «Про надання послуг за операціями з електронними грошми» СВК необхідно скласти довідку (узагальнення), у якій охарактеризувати договірно-претензійну роботу на торговельно-виробничому підприємстві, а також зробити висновки та надати конкретні пропозиції з усунення наявних недоліків та вдосконалення договірної та претензійної роботи. Також доцільно підготувати проект наказу, який мстить план заходів з удосконалення договірної та претензійної роботи на торговельно-виробничому підприємстві.

Документування операцій з електронними грошима на торговельно-виробничих підприємствах проводиться з використанням систем електронного документообігу. Важливим етапом перевірки електронних документів є перевірка СВК електронного цифрового підпису, яким вони візуються. Перевірка електронного цифрового підпису – це операція, яка виконується отримувачем захищеного електронного документу з використанням відкритого ключа підписувача (відправника). Для виконання цієї операції СВК необхідно отримати відкритий ключ відправника (наприклад, із довідника електронних цифрових підписів контрагентів) та захищеного документа (тобто даних документа та даних ЕЦП). За допомогою відповідного програмного модуля перевіряється, чи дійсно цифровий підпис відповідає документу та відкритому ключу. Якщо в документ або у відкритий ключ внесено будь-які зміни, перевірка закінчиться із негативним результатом.

Для повноцінної перевірки функціонування систем ЕЦП на торговельно-виробничому підприємстві необхідно забезпечити доступ СВК до достовірних копій відкритих ключів відправників (підписувачів). З цією метою створюються спеціальні захищені довідники ключів контрагентів, які необхідно помістити до інформаційної бази роботи СВК, так званого «банку даних перевірок». Перевірка електронних цифрових підписів проводиться в декілька етапів (рис. 1)

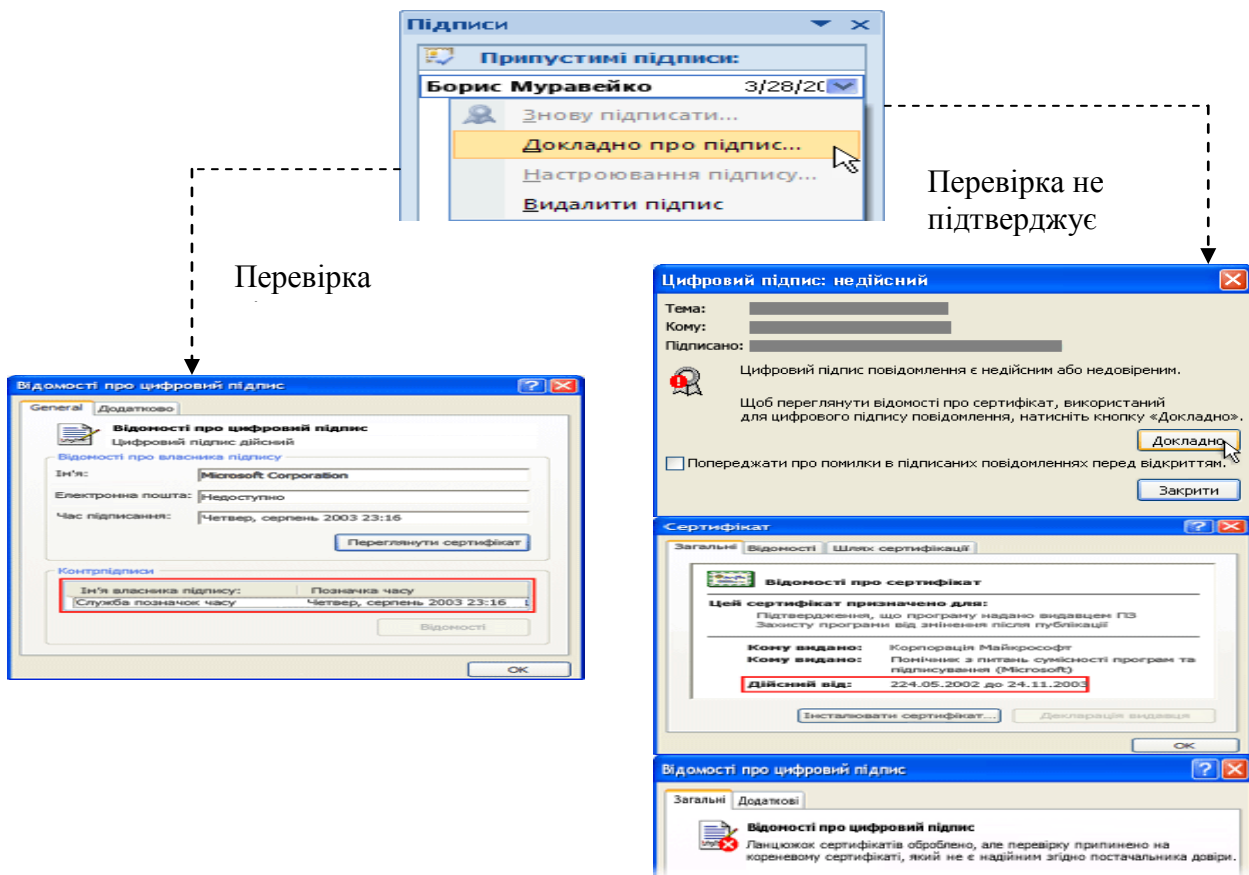

Рис. 1. Алгоритм перевірки достовірності електронного цифрового підпису службою внутрішнього контролю торговельно-виробничого підприємства

СВК також необхідно перевірити накази керівника (власника) торговельно-виробничого підприємства про надання права підпису розрахункових документів робітникам підприємства. За результатами перевірки електронних цифрових підписів СВК необхідно формувати звіти перевірки електронних цифрових підписів контрагентів та вносити їх до інформаційної бази роботи СВК.

При перевірці електронних грошей важливим етапом є перевірка електронного гаманця торговельно-виробничого підприємства. СВК повинна перевірити легітимність платіжної системи, яку обрало торговельно-виробниче підприємство, для здійснення операцій з електронними грошима, постійній перевірці підлягає ліміт електронних грошей, які зберігаються в електронному гаманці, який згідно з «Положенням про електронні гроші в Україні» не повинен перевищувати 8000 гривень. При цьому торговельно-виробниче підприємство може використовувати для розрахунків електронними грошима

декілька платіжних систем, в цьому випадку СВК доцільно порівняти ефективність кожної та надати рекомендації управлінському персоналу щодо вибору найоптимальніших умов взаємодії. Крім того, обов'язковій перевірці підлягає надійність технічного забезпечення функціонування електронного гаманця (від злому гаманця, поломки жорсткого диска, вірусної атаки тощо). Широке використання електронних грошей призвело до виникнення нового виду шахрайства – фішингу. Фішинг – це вид інтернет-шахрайства, метою якого є отримання доступу до конфіденційної інформації користувачів – логінів та паролей, даних електронних гаманців, номерів рахунків, пін-кодів тощо. Для запобігання несанкціонованого доступу до електронних гаманців СВК мають бути розроблені вказівки персоналу торговельно-виробничого підприємства, які мають доступ до електронних гаманців, з переліком правил безпечного використання електронного гаманця та захисту персональних даних.

Суцільній перевірці СВК підлягають платіжні доручення на придбання електронних грошей, виписки банку з поточного рахунку торговельно-виробничого підприємства, які є підтверджуючими документами списання безготівкових коштів з рахунку торговельно-виробничого підприємства емітенту електронних грошей та іншу документацію, що підтверджує виконання операцій з придбання та використання електронних грошей. Для цього здійснюється перевірка відповідності номерів рахунків контрагентів, правильність заповнення реквізитів розрахункових документів, послідовність нумерації платіжних доручень, перевіряють збереженість виписок банку на підприємстві, правильність визначення дебетових і кредитових оборотів за даними бухгалтерського обліку та даними, наведеними в розрахункових документах, контроль за тотожністю сум, зазначених у виписках банку, з розміром платежу в платіжному документі. Залишок коштів на кінець періоду в попередній виписці банку за рахунком має дорівнювати залишку коштів на початок періоду в наступній виписці. Якщо у виписці буде встановлено необумовлені виправлення або підчищення, закреслення, необхідною є зустрічна перевірка даних виписки із записами в першому примірнику особового рахунка, що знаходиться в установі банку [6].

При обміні безготівкових коштів на електронні гроші СВК перевіряє своєчасність та правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку операції обміну за кредитом субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» та дебетом рахунку 32 «Електронні кошти». Інвентаризація електронних грошей СВК в електронних гаманцях здійснюється методом звірки залишків, які обліковуються на рахунках в бухгалтерії, із залишками в банківських виписках [5, с. 378].

При отриманні в електронний гаманець електронних грошей формується документ «Акт приймання-передачі електронних грошей», який є підтверджуючим для відображення електронних грошей на рахунках бухгалтерського обліку торговельно-виробничого підприємства. СВК перевіряє правильність оформлення та заповнення реквізитів акту, проводить арифметичну перевірку розрахунку комісійної винагороди емітенту чи розповсюджувачу електронних грошей, перевіряє автентичність електронних підписів, відповідність номерів договорів на основі яких здійснюються розрахункові операції.

Для перевірки зарахування електронних грошей в електронний гаманець торговельно-виробничого підприємства СВК доцільно розробити підтверджуючий документ, який буде містити інформацію про залишки електронних грошей в електронному гаманці. Зазвичай інформацію про залишок електронних грошей в електронному гаманці можна отримати на сайті емітента електронних грошей, проте інформація, яку надають платіжні системи не є структурованою та при виникненні претензій не завжди може слугувати вагомим інструментом для захисту від шахрайств. Тому, пропонуємо використовувати розроблену форму документа «Довідка про залишок електронних грошей», яку слід формувати при здійсненні трансакцій з електронними грошима для запобігання несанкціонованого доступу до електронних грошей, які зберігаються в електронних гаманцях торговельно-виробничого підприємства (рис. 2). Особливо актуальним використання даного документа буде для торговельно-виробничих підприємств, які приймають електронні гроші в оплату за товари та послуги. При оформленні угоди між покупцем та продавцем про покупку, передача товарів покупцю має відбуватися

після отримання електронних грошей, шляхом перевірки «Довідки про залишок електронних грошей» СВК.

Останнім етапом перевірки у відкритих системах електронних грошей має бути перевірка реальності, законності й достовірності відображення електронних грошей у фінансовій звітності торговельно-виробничого підприємства.

За результатами перевірки та аналізу руху електронних грошей СВК доцільно сформулювати попередній варіант платіжного календаря, шляхом зведення в єдину таблицю всіх платіжних доручень на придбання електронних грошей, документів, які підтверджують отримання електронних грошей від покупців, довідок про залишок електронних грошей і заявок на витрачання електронних грошей. Платіжний календар – це короткотерміновий план (прогноз) надходження і витрачання коштів підприємства [7, с. 120]. Платіжний календар надає можливість фінансовим службам торговельно-виробничого підприємства забезпечити оперативне управління електронними грошима, перевірити виконання розрахункових та платіжних зобов'язань, фіксувати поточні зміни платоспроможності підприємства.

Висновки та пропозиції. Контроль операцій з електронними грошима в програмах лояльності торговельно-виробничого підприємства СВК має розпочинатися з перевірки легітимності програми, тобто наявності наказу керівника підприємства про початок функціонування програми. В наказі контролер має перевірити наявність всіх суттєвих положень: умов надання бонусів (мінімальна вартість покупки тощо); умов та строків використання бонусів; особливостей обліку надання та використання бонусів; призначення відповідальних за функціонування програми тощо. Паралельно, необхідно перевірити «Положення про програму лояльності», у якому детальніше розписані всі етапи та різноманітні нюанси її функціонування. Шляхом зустрічної перевірки необхідно перевірити, чи дотримуються умови програми лояльності на практиці. В разі розбіжностей, СВК необхідно скласти акт про виявлені порушення та надати рекомендації з їх усунення.

ТОВ «Кофе-Тайм»

(найменування підприємства)

61000, м. Харків, вул. Героїв Праці, 9

(адреса)

**Довідка
про залишок електронних грошей**

Емітент
електронних
грошей

Відділення «Салтовське» ПАТ «АЛЬФА-БАНК»

(повне найменування (скорочене найменування) банку в відповідності з ліцензією на здійснення операцій з електронними грошима)

Код ЄДРПОУ

1	9	0	1	7	8	4	2
---	---	---	---	---	---	---	---

ОКПО

2	3	4	9	4	7	1	4
---	---	---	---	---	---	---	---

МФО

3	0	0	3	4	6
---	---	---	---	---	---

Внутрішньобанківський
код

2	7	2	2	6	8	0	4	2	2	6	8	6	2	2	0	0	0	0	7
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

В відповідності з запитом від

12.07.2012

№

154

по відношенню

ТОВ «Кофе-Тайм»

(повне найменування підприємства, П.І.Б. фізичної особи підприємця (П.І.Б. фізичної особи) власника електронного гаманця)

Код ЄДРПОУ 0 2 2 1 8 6 3 1 КОАТУУ 6 3 1 0 1 3 6 3 0 0
 КОПФГ 2 3 0 СПОДУ 0 КВЕД 4 7. 2 9

представляє інформацію про залишки електронних грошових засобів вказаного підприємства (особи)

1	2	3	4
Номер електронного гаманця	Вид електронного засобу платежу	Код валюти	Залишок електронних грошових засобів (грн., коп.)
U 012345678912	корпоративний	UAH	7543,05

Указана інформація надається станом на

" 13 " 07 20 12 р.

Представник

банку

операціоніст з розрахунків

(посада)

Бабаєва Л.В.

(П.І.Б.)

(підпис)

М.П.

13.07.2013

(дата)

Рис. 2. Розроблена форма документа «Довідка про залишок електронних грошей»

Проведене дослідження дозволило виявити основні напрями перевірки СВК розрахункових операцій з електронними грошима, які забезпечують виконання основних контрольних функцій та сприяють підвищенню ефективності управління грошовими потоками торговельно-виробничим підприємством в сучасних економічних умовах. На основі проведених перевірок руху електронних грошей на торговельно-виробничому підприємстві службі внутрішнього контролю доцільно розробити проекти платіжного календаря, бюджету придбання та витрачання електронних грошей та резерву на покриття бонусів, наданих клієнтам програм лояльності.

Список літератури:

1. Виговська Н.Г. Господарський контроль в соціально-орієнтованій економіці: проблеми теорії та методології [Текст]: Монографія / Н.Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 288 с.
2. Електронні гроші українців потраплять під жорсткий контроль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/elektronni-groshi-ukrayinciv-potraplyat-pid-zhorstkiy-kontrol-298441.html>
3. Рогозян Ю. С. Удосконалення обліку грошових операцій на шляхом контролю грошових потоків / Ю. С. Рогозян, Н. О. Ковальова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/59010.doc.htm
4. Нікіфоряк Л.С. Моніторинг грошових потоків як засіб забезпечення їх оптимізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=14618>
5. Скоробогатова В.В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів: проблеми теорії та методології : монографія / В.В. Скоробогатова. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 520 с.
6. Усач Б.Ф. Аудит : Навч. посіб. / Б.Ф. Усач. – К. : Знання-Прес, 2002. – 133 с.
7. Некрасенко Л.А. Напрями удосконалення управління грошовими потоками суб'єктів господарювання / Л.А. Некрасенко, І.М. Гнилоцир// Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 118 – 122.